

150814
~~K5817~~

П 173955

ЧЕРВОНИЙ

ШЛЯХ

5

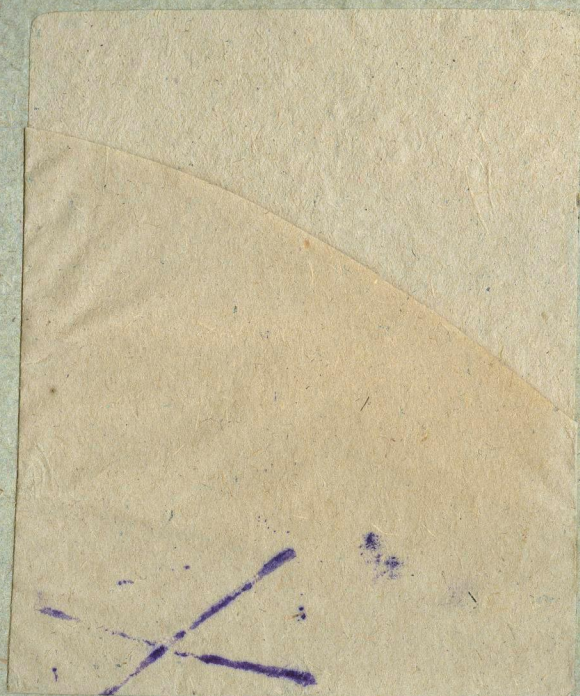
Л И М

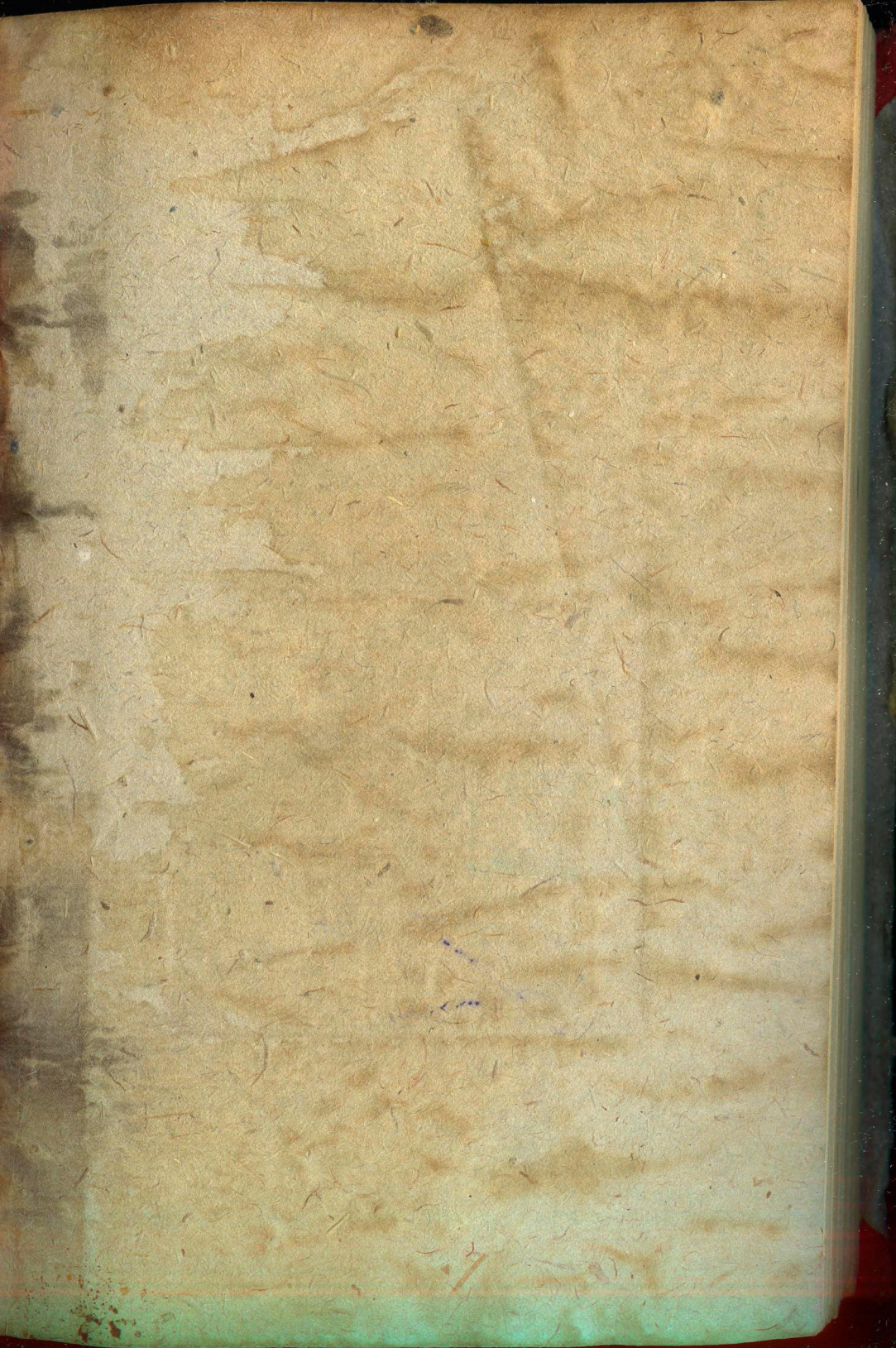
1 9 3 4

V.N. Karazin Kharkiv National University



00721500





5814

ЛІМ

4375

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського Дру-
ку“, Картковому Репертуарі та інших
показчиках Української Книжкової
Палати.

228841

Техкер С. Білокінь. Здано в роботу 22-IV-
1934 р. Підписано до друку 1-VI-34 р. Папі-
арк. 82 34×48 кг., 5⁷/₈ пап. арк., 1 пап. арк.
92,512 літ. Уповн. Головліта 2032. Зам. 60.
Тир. 3000 11³/₄ друк. арк.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків. Донець-
Захаржевська, 6

К5817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ, КРИТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

76

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА 375

5

1934

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА
№ 173955

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

59

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

ЗМІСТ

	Стор.
Іван Ле. Радіобільшовики. Оповідання	5
Терень Масенко. Триумфальний марш	24
Юрій Шовкоп'яс. Інженери. Роман (продовження)	27
Олександр Мар'ямов. Мати. Новела	44
О. Демчук. Мініатюри. Новели	53
Я. Городской — Іван Калянник. Відступ смерті. Поезія	60
Хаїм Гільдін. Хутір Семенівка. Уривок з роману	66
Л. Квітко. Відповідь ворогам. Поезія. З євр. пер. І. Дніпровський	79
Абрам Каган. Арн Ліберман. Уривок з історичного роману. З євр. пер. М. Константинопольський	80
Янка Купала. Над рікою Оресою. Поема. З білор. перекл. Т. Масенко	89
Емі Сяо. На Сичуанському шляху. Оповідання. Переклад М. Сенгалевиц	99
Гасем Лагуті. Другові в тюрмі. Поезія. Переклад Т. М.	110
„ „ „ Шейх сказав. Поезія. Переклад В. Мисика	112
„ „ „ Дочці Ірана. Поезія. Переклад Т. М.	113
Лінард Лайценс. Портфель і зашморг. Оповідання. Перекл. Вл. З., В. С.	114
М. Паранук. Після жовтня. Поезія. З адигейської переклад В. Очерет	133
Джон Дос-Пассос. 1919. Роман. Продовження. З англійської переклад В. Мисик	134
Письменники про себе:	
М. Тардов. Відходив у минуле 1916 рік	163
Анатоль Гак. Уривки з мого щоденника	166
Іван Ле. Лінард Лайценс. Стаття	170
В. Зедайн. Творча молодість. Стаття	175
Література, наука, мистецтво	178

РАДІОБІЛЬШОВИКИ

„...це не відродження, а виродження Німеччини... це тільки піднесення самих підлих пристрасей людських, піднесення найбільшої людської мерзоти, жорстокості та беззаконня...“

Альфред Керр

Передісторія події починалася десь за кілька день і мала звичайнісінький для фашистського Берліна характер.

Хто такий Карл Таубер, може й не цікаво було б знати, коли й так уся Німеччина переповнена новими іменами, від яких тошно робиться свідомій людині. Але в події це ім'я пролунало серед зойків і стогону катованих робітників, пролунало як протест, як знак боротьби й непереможності сили пролетаріату. Тому не можна оминати цього імені, його, бодай короткої, біографії...

Карл Таубер тільки другий місяць, як став без постійної роботи. Його, кращого радіомайстра з цеху радіоприладдя в Вертгейма, звільнили останнім і то, після його відмовлення перекваліфікуватися. Цех ладнався на виробництво речей військового характеру й треба було Карлові зайти до оберлейтенанта Гейнеса, дати йому зобов'язання вірності Німеччині й погодитися працювати за вісімнадцять марок на тиждень. Зароблявши ось протягом трьох років, у того ж Вертгейма, тридцять одну марку, Карл Таубер не вбачав і не розумів ніякої користі переходити на вісімнадцять.

Відмовився заходити до оберлейтенанта.

Життям своїм це була звичайна людина. Живуть вони з Анель уже одинадцять років, мають трое дітей і в „німецьку націю“ — тепер надто модні слова в Німеччині — обоє вірять не більше від всякого свідомого в Німеччині робітника. Обтяжений дрібнорослою діворою, Карл своєю роботою й поведінкою в цеху не давав ніякого права ні старшому майстрові, ні інженеру конструктору й начальнику цеха Фон-Бределю вважати його гультвісою й невігласом своєї справи. Найновіші конструктивні зміни Фон-Бределя Карл засвоював на ходу, без найменшої затримки виробничого процесу, і це давало можливість, новизною продукції, конкурувати Вертгеймові з найсоліднішими фірмами.

Одержуючи свої незмінні тридцять одну марку тижневого заробітку, Карл сподівався, що його викинуть з цього підприємства тільки тоді, як воно само припинить своє існування. Чи воно припинить його колинебудь, це не було для Карла проблемою дня, бо інерція постійних тридцяти одної марки збивала його з таких думок. І він сумлінно працював навіть тоді, коли з підприємства забирали активніших робітників, причетних чи не причетних до будинку „Карла Лібкнехта“. Куди їх забирали, для чого — все це не було таємницею навіть у Вертгейма на підприємстві, де було більше наглядачів, аніж робітників.

Те, що Вертгейм був не чистий арієць, а єврей, ніяк не впливало на його комерційні перспективи. Не дарма ж бо ім'я Вертгейма стояло одним з перших у спискові нечисленних доброзичців-промисловців, що Гінденбургові, в день його 80-тирічного ювілею, подарували багатющий маєток Нейдек. Алеж уся промисловість Німеччини наперебій кинулася виробляти найновішу радіоапаратуру й найкращі вертгеймівські апарати почали все більше й довше застоюватися в його крамницях.

І Вертгейм вирішив перейти на більш стійке виробництво...

Аж дома, на Остенштрассе, Карл достатньо зрозумів, що з ним сталося. Його викинуто на вулицю, як викинуто Кюнца, Лізберга, Ктейна. Він має тепер щодня думати про те, як влаштувати завтрашній день для своєї чималої сім'ї.

Та він добрий радіомайстер, він не може гуляти й безробітний. От тільки треба йому змобілізувати замовників, повернути їх своєю правною й своєчасною роботою. А там якось зміняться обставини...

Як вони зміняться, Карл не давав собі ради. Але само твердження, що вони таки зміняться, він чув від Кюнца й, вірячи йому, чекав тієї зміни. Товариші ще з імперіалістичної війни, Кюнц та Лізберг, зайшли до нього в той же день, як дістали повідомлення, що й Таубер уже без роботи. Соромно було цих товаришів. Відомо ж бо, що Карл трохи сторонився їх, особливо Кюнца. Тепер захотілося й про це їм сказати й запевнити, що він уже не засуджує навіть їхню колишню приязнь до будинку „Карла Лібкнехта“. Чи був Кюнц комуністом, чи ні — Карл не знав і дуже здивувався, що той, після фашистського перевороту, ховається від поліції...

Ці товариші пообіцяли надсилати Тауберові замовників, надсилали сами зібрану ними для лагодження апаратуру й Карл міг, висиджуючи дні й ночі, все ж заробити собі двадцять-двадцять п'ять марок на тиждень.

Ну, ось ніби і все про Таубера з його минулого...

На початку травня 1933 року, пізнього й темного вечора до Карла прийшов з радіоприймачем старий робітник, зовсім йому незнайомий.

— Мене надіслав Кюнц, коли такого знаєте. Каже, майстер ви добрий.

— Кюнц? Приемно... Сідайте й показуйте, що там у вас... Такої роботи тепер...

— Оце гірше, коли ви так перевантажені... Треба терміново... — занепокоївся гість і перестав розмотувати з газет свій радіоприймач. Карлові здалося, що замовник образився. Адже обличчя в нього немов замкнулося на замок після такого Карлового застереження й по очах помітно, як опанувало його внутрішнє каяття.

— Ви, може, й образилися? Я тільки ж сказав... Але я ще не знаю, що у вас за робота. Мабуть дрібниця якась, і потім же... Кюнц.

Згадування Карлом Кюнца повернуло думки старого. Він, ніби вирішуючи якусь складну проблему, не зразу відповідав. Чи то стерігся Анель, що проходила кімнатою, чи зважував щирість Карлових останніх слів. І таки вирішив:

— Втім уся й халепа, що ремонт тут не простий. Я, власне, й записку маю до вас від Кюнца... Та краще на словах передам...

І підсів ближенько до Карла. В очах горіла завзятість, чи може злість, що сам не може полагодити апарата так, як це йому потрібно, як це потрібно...

Почалася тиха розмова двох незнайомих робочих, що намагалися найобережніше триматися й не викрити, часом, свого внутрішнього, яке в цей час приховували мільйони німецьких пролетарів і спауперизованих селян.

— Тут, власне, не лагодження, а... переробка...

— Переробка? То може краще новий апарат придбати? Скільки їх на полицях тепер.—Карл розумів уже, що робочий (може разом з Кюнцом, та й не з одним Кюнцом) довго думає раніш, ніж понести саме до нього переробляти цей апарат.

— Кажу, краще новий купити...

— Звісно, краще новий, хоч і цей недавнечко куплений. Та й новий тепер треба переробляти... Не приймає... розумієте, сили станцій...

Карл усміхнувся.

— Ви маєте на увазі оці непотребства, що чинить наша берлінська радіостанція зі змінними хвилями?..

— Ну да... Хвилі щоразу міняються і, розумієте... ми теж потроху міняємося, а апарат, він машина: як не втрутитися доброму майстрові...

— Ви й інші станції слухаєте? Ваш апарат довгохвильний і здається...

— Ні, ні, що ви! Це наш, тобто німецький, цейсівський... Навіть Варшаву ще так-сяк уловить, а вже далі не сягає...

— Тільки Варшаву? Це дивно... — Карлові вже хотілося сміятись.

— Да, от і ми кажемо... — все також конспіративно стривав робочий.

— М-да-а! — протяг Карл великодунно. — Коли далі Варшаву не сягає, то що ж то й за приймач. Та ще оці викрутаси берлінської радіостанції, за наказом міністра пропаганди. Звісно, апарат як би й зіпсований.

— Ну, от ви й сами, бачу, добрали зянь апарату... Кюнц мені й казав, що саме ви, товаришу Таубер, здається таке ваше прізвище? саме ви розумієте наші... так би мовити смаки... Варшава, вона звісно, інтересна, хто ж заперечує? Ну, а коли й вона набридне?

— Ще б пак! Та я вам скажу, просто образливо: має апарат, а... неначе тільки й світа, що в вікні. Я сам, от своїм приймачем...

— Слухаєте?..

— Кого? Ви може думаете...

— Ні, боронь боже, чого б це я думав, та ще й на вас. Я ж вас зовсім уперше бачу... — Робітник теж ледве стримував посмішку на губах. Карл нахилився до того цілком нового приймача й оглядав його з таким неприхованим інтересом, що, здавалося, він уперше бачить цю аж надто знайому йому дейсівську універсальну конструкцію довгохвильно-комбінованого апарата.

— Да, дейсівський... Цим тепер не візьмеш...

— Ніяк, уявіть собі, не візьмеш... А я й не сам. Сором такий перед ними... Власне, Кюнц до мене інколи заїде. Хата в мене велика, ну й зберуться, та й...

— Давно ви вже перестали слухати?..

— Кого?.. — тепер уже робітник насторожено запитав у Карла.

— Та її ж... Варшаву чи... поза Варшавою...

— Її?.. — ще раз перепитав робочий, озираючись.

І обидва вмовкли. Вони вже гаразд порозумілися. Карл переконався, що Кюнц має цілковиту рацію, посилаючи цей апарат саме до нього. Переробити апарат, щоб слухати Москву не зважаючи на вади берлінської радіостанції, що намагається заглушити станцію „імені Комінтерну“, так переробити не всякого майстра попросиш. Накази міністра пропаганди Йосифа Геббельса про заборону слухати радіостанції радянського союзу робили свою справу не тільки в головах фашистської поліції, вони впливали й на майстрів, далеко не прихильних до Геббельса та його наказів.

Карл зрозумів, що апарат він мусить лагодити не для цього старого робочого, що в нього „Кюнц зберуться“. Апарат потрібен для цілого колективу упертих і непохитних порушників Геббельсової, фашистської волі і від такого усвідомлення Карл відчув гордість з свого фаху, із своїх друзів. Він кине всяку найнегайнішу роботу, він укладе всю свою

невичерпну винахідливість і частку себе самого, щоб ті, хто збирається в цього робочого й слухає переробленим Карлом Таубером апаратом, щоб вони розуміли, що Кюнц своїх рекомендацій на вітер не розкидає...

— Так би й казали... А то Варшава, Варшава. Я й справді думав, що тільки Варшава...

— Коли б же, чоловіче добрий, тільки Варшава, я б і не бідкався так. Близенький світ мені з Ельзассерштрассе теліпатися сюди, ради ночі...

А на прощання таки дав записку Кюнца. Карл тут же в дверях прочитав її і тільки ще раз очима дав згоду та навздогінці кинув робочому:

— За чотири-п'ять днів...

У записці написано рукою Кюнца:

„Карле! За роботу заплачу я, бо цей старий теж безробітний. Треба тільки зробити апарат так, щоб ним можна було широкий робітничий аудиторії слухати московські інтернаціональні радіоконцерти, оминаючи перешкоди інших станцій. Коли вправишся — зроби, а як ні — то поверни йому апарат і записку. Привіт від товаришів.

Твій К—Ц“.

Пізно ввечері 10 травня 1933 року повертався Карл Таубер з Ельзассерштрассе до дому. Майдан берлінської опери, проти університету, раптом запалав загравами величезного пожарища. Коли б не марш „Хорст Вессель“ та гімн „Дойчлан, Дойчлан й убер аллес“, то Карл міг би подумати, що пожежа від всенімецького рейхстагу ще й на сьогодні не погашена. Вона перекидається на оперу, на університет, вона невідступно супроводить погано зіграний, але бундючно шумливий фашистський спектакль Гітлера-Гіббельса.

Майдан оточено загонами штурмовиків. Оркестри розриваються, витискуючи в повітря навпередбій то марш „Вессель“, то гімн. Звуки оркестрів переривалися очуманими криками штурмовиків. Карл потрапив у хвилі демонстрантів і, живою силою перенесений через увесь майдан, намагався бодай за мрамором монументів затриматися й вирватися з обіймів екзальтованих штурмовиків.

І зрозумів. Карл Таубер не був великий прихильник до всякої книжки, але коли побачив, що робиться тут на майдані, він жахнувся. Глибина людської мерзотності загубила свою міру. Карл Таубер зрозумів тепер не спортсменський задьор у Кюнцових товаришів, навперекір гітлеризмові такі слухати московську радіостанцію. Це була потреба ідейна, потреба збереження класових сил, це була культурна потреба на фоні оцього варваризму й люті...

На майдані палили книжки „ненімецького характеру“, як сповіщали вечірні бюлетені газет і офіційні комюніке самого

міністра пропаганди Йосифа Геббельса. Він оце так провадить пропаганду проти марксизму, спалюючи впершу чергу найцінніші поклади культури прогресивного життя людства, зібрані в бібліотеках Берліна. Він палив на кострах мисль, що, палаючи в умах кращих синів людства, гріла своїм огнем, запалювала кращі стремління, плекала надії...

— Ми не є і не хочемо бути країною Гете і Ейнштейна! — почув Карл чийсь писклявий, істеричний викрик з репродукторів майдану.

І радіомайстер побачив картину, повну глибокого суму, жахливого символу сьогодишньої жалюгідності Німеччини й незабутній акт конденсованого юродства. Тут, на майдані — автодафе, оточеному тисячами гітлерівських наймитів і полічників, де палає пожежа з книжок, тут справді нічого немає ні від Гете, ні від Ейнштейна. Історія знає ще Каліфа, що палив знамениту Александрійську бібліотеку, з такою ж немудрою логікою. Йому не треба було в інших книжках того, що вже написано в корані і він палив такі книжки. Та коли ж у книжках було написано не те, що в корані — він також палив і такі книжки, як шкідливі...

Криваво-багряним відблиском висвічувалися, від того аутодафе, мідні постаті монумента Александра й Вільгельма Гумбольдтів. Фундатор берлінського університета і друг поета Гете Вільгельм фон-Гумбольдт, з якоїсь дивної іронії випадку, своїм монументом став фоном для Йосифа Геббельса й міддю резонував ці слова прокляття Гете, прокляття культурі, для якої він, Гумбольдт, жив.

На кострі горіли книжки Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна, Карла Лібкнехта...

Міністр пропаганди стояв проти пам'ятника Гумбольдтам, палаючи радістю „перемоги“ над марксизмом. Його оточували десятки мікрофонів, що слали в ефір цю погромницьку промову проти культури, проти комуністів і неарійців.

„Ось чому поліція наказувала вмикати радіоприймачі, щоб слухати берлінську станцію...“ — подумав Таубер і притаїв дихання. Він згадав, що там... зараз слухають інші промови з станції „імені Комінтерну“. Навіть холодно йому стало раптом. А з репродукторів лящали слова:

— ...ми спалюємо ворога нашої побідної нації, ми нищимо той яд, що отруєє наше молоде, особливо рбїтниче покоління... Це тільки початок нашого походу за культуру сильної нації. Література, театри, кіно, музика, радіо... — все повинно стати тільки німецьким. Все ненімецьке ми невимовно віддамо на згубні стихії вогню! Вогонь марксизмові, вогонь зрадникам Німеччини, вогонь радіозлодіям, що слухають противні німецькому званню...

— Пане Геббельсе!.. — пролунав у всі репродуктори багато сильніший за слабкодухий Геббельсів голос. Карл бачив, як

пропихався до трибуни захеканий коричневий штурмовик. На його стурбоване лице поклала печать надзвичайна подія, яка своєю значимістю далеко перевищувала цю, що на майдані берлінської опери.

— Пане Геббельсе! На розі Ельзассерштрассе... де міститься інтернаціональний студенський клуб, в квартирі робітника...

— Що?.. Що?.. Що сталося, прокляття, не тягни!..

— Вони... радіозлодії, пане Геббельсе! Москву слухали...

— Москву? — міністр так стишив голос, що жоден мікрофон не вловив цього переляканого запитання. І опам'ятався. Тепер виразно засичала злість у репродукторах:

— Москву слухали? Скільки їх, хто вони? Зрадники, більшовицькі агенти...

— Їх одинадцятро, пане Геббельсе, з кількох підприємств... Головним чином, великих підприємств: Сіменса-Шуккерта, Електричної компанії, Вольфа тощо... Апарат працює бездоганно, якийсь винахід...

— До цурки знищити!

— Єсть, зроблено, пане Геббельсе! Робітників заарештовано, один утік...

— Згноїти зрадників! Топчіть комунізм... Хазяїна квартири негайно в концентраційний табір, в Дахау його... Де він апарат такий придбав?..

Настрій міністрів, зіпсовано настільки, що він і промови своєї не закінчив, махнувши автоматом серед виструнчених рядів штурмовиків. Гостра й слизька тінь від цієї машини віхнула по натовпі. Карл провів її очима й аж тепер зрозумів, що значать слова: „де він апарат такий придбав?“ Вони захотять відповісти на це зловісне запитання.

У голові до дрібниць точно уявлявся весь сьогоднішній день. До четвертої години сидів у нього Кюнц і той старий робітник, чекали закінчення. Карл поспішав і забувся ізолювати зворотну проводку від „диференціального“ трансформатора, що є його власний конструктивний винахід. Згадав тільки під час обіду й, не закінчивши його, побіг доганяти товаришів з радіоприймачем. У голові весь час стриміли можливі докори товаришів, коли вони довідаються про таку недоробку. Так і скажуть: підлиза, останнім від Вергейма звільнено...

В „Унтергрунді“, в вагонах об'яви про всенародне свято спалювання неімецьких книжок на майдані берлінської опери. На пересадці в „Галішес Тоор“ поліція затримала чотирьох робітників з радіоапаратами й надіслала до штурмовика в авто, тут же під естокадою „Унтергрунду“...

Дві години сидів у того робітника й разом з півтора десятком робочих слухав станцію „імені Комінтерну“. Апарат працював краще, ніж на це сподівався сам Карл Таубер...

Згадавши це в такій погрозливій для себе ситуації, Карл озирався навкруги й згадалося, що поліцейський на розі Ельзассерштрассе ніби придивлявся на радіомайстра пильніше, аніж вимагав цього державний обов'язок. Спускаючись в „Унтергрунд“, коло Фрідріхбангофа Таубер в останнє озирнувся на поліцейського й... неначе зараз ось бачить його біля трибуни. Здається він помітив Карла... Він перевдягає свої білі рукавички й...

Карл повернув поза монументом, визирнув з другого боку до трибуни й, не побачивши вже там того полісмена, вибираючи найтемніші і найтісніші закапелки людського натовпу рушив тікати...

А на майдан все нові й нові авта старано підвозили парті книжок з блискучими, коштовними палітурками. Божевільня націоналістів набирало характеру оргії в Вальпургієву ніч... Тої ночі було відряджено не один загін штурмовиків на берлінські робочі передмістя. Трошилися радіоприймачі в квартирах робітників, пішли арешти сміливців, що приховували своє радіомайно. І звучно пролунало нове для Німеччини й для всього світу слово:

Радіобільшовики!

Дома, в своїй робочій кімнаті, Карл застав чотирьох штурмовиків. Вони рилися в його майстерні, шукали невідомо що і вимагали в Анель признатися, куди сховався, чи втік її Карл. Анель плакала, щиро клялася, що не знає, бо таки й не знала, де він зараз є, а з вечора був дома.

— Може в кнайпі, деś, засидівся...

Тільки одну мить Карл знітився, зайшовши в двері. Навіть кольнуло гостре й нагальне бажання повернути й зникнути в глухих завулках Остенштрассе, понад брудною Шпрее. Та то була тільки мить.

Перед штурмовиками стояв Карл Таубер, як монумент, упертий і рішучий. Він таки справді заходив у кнайпу й випив дві гальбі чорного пива, щоб одволожити ту сухість у роті і в грудях, що так пекуче сушили, смоктали його весь час, утечі з майдану.

Його вигляд спокійно здивований. Він не розуміє, що потрібно цим поважним кавалерам ордена чорної свастики, у його приватній і досить бідній майстерні, в цьому далекому завулкові міста.

— Карле!.. — перша кинулася Анель.

Карл відсунув її рукою й підступив ближче до штурмовиків. Серед них він побачив свого колишнього майстра раптом так стало весело з невідомої причини.

— Герр Гельдман? Що це мусить означати?..

Гельдман, як консультанат штурмовиків, покинув оглядати апаратуру, інструмент, що й робив більше з професійної зацікавленості. Очевидно, це все нічого нового йому не говорило, крім знайомої специфічності його фаху. Старший штурмовик звернувся до Карла, на диво спокійно й толерантно:

— Де ви були до першої години ночі, герр Таубер?

— На майдані... палив книжки й... трохи в кнайпі, ось у чеха...

— Я ж вам говорила... Гальба пива — то його слабкість, навіть, коли він безробітний, — зраділо похопилася Анель.

Така відповідь Карла й дивний збіг попереднього повідомлення Анель ще більше пом'ягчили старшого, хоч він і не задовольнився цим. Він далі перевіряв Карла:

— А що було на майдані, зможете докладно розповісти?

— Палили книжки...

— І...

— І говорив міністр пропаганди... Потім, раптово поїхав...

Карла перебив уже переконаний Гельдман:

— Це, власне, й не трус у тебе, Карл Таубер. Владі відома твоя чесність... твоя... робота в Вертгейма. Єсть наказ перевірити всіх радіомайстрів. Про тебе ніхто не скаже поганого...

І Карлові полегкістю зігрілося в грудях. Навіть позіхнути скортіло, а відволожені очі привітно-вдячно виряджали з хати штурмовиків.

Коли б не Анель, може Карл дійсно впав би оце й заснув, заспокоєний безпекою навіть від штурмовиків.

„Німець німця таки розуміє...“ — десь заворушилося в нього патріотично-заспокійливе почуття. Але ж Анель:

— За якого ж то вони тебе мають, Карле?

Може вона мала на увазі запитати, зовсім не те, що вчулося Карлові. Напевне, вона хотіла дізнатися від нього, чи не за більшовика вони його вважали, коли прийшли робити трус. Та Карл у тих словах дружинино запитання зрозумів інше й жахнувся.

— За якого, Анель? Га?.. Моя лояльність, чесність?.. Вони вважають, Анель, що Карл Таубер... теж за „німецьку націю“?.. Карл Таубер нездатний боротися проти них, щоб захищати свій клас... захищати своє право на нормальне робоче життя... Ха-ха-ха!.. Вони вважають Карла своїм. Ганьба, Анель, ганьба!.. Ні, я піду й відмовлюсь від такої милості. Я скажу їм, хто переробляв той апарат... Я їм у пику наплюю. Карл Таубер робітник, він не хоче, щоб Кюнц почув, що Таубер боронитиме націю, ні... Він зубами відгризатиметься від такої милості й... ніхто не має права вважати його штрейкбрехером загальнопролетарської справи, зрадником самому собі...

Анель вчепилася за чоловіка. Для неї було ясно, що Карл сьогодні випив більше, як одну гальбу пива й це її особливо

тривожило. А що, як справді піде? Тверезий він би цього не за що не зробив. Що робитиме вона, лишившись з отими трьома дітьми? Хіба не знає вона родин, що чоловіки вже ось кілька місяців, як пішли отак і до цього часу не вернулися. Навіть не всі знають, в якому концтаборі їх шукати й чи взагалі вони є живі. Ні, на таку безглузду явку вона не пустить Карла з своєї квартири.

— Карле, Карле! Навіть для того, щоб довести твою відданість Кюнцові... краще ж бути на волі, аніж іти й віддатися до рук... Ти випив трохи. Ляж прохолонеш. Такі події розгортаються, а в нас діти малі...

Так до ранку сидів Карл у темряві кімнати й вислуховував розумні поради Анель.

У міністерстві пропаганди була урочиста піднесеність. Вперше за ці кілька місяців міністерство відчувало, що воно діє для „народа“, для „нації“, творючи таке важливе діло. У міністерстві, як і по всій Німеччині, знали Гітлерову думку „робітнича маса не потребує нічого, крім обивательсько-буржуазного „хліба й видовищ“. Цій масі не доступні якісь інші ідеали й ми не можемо розраховувати на привернення до себе значних мас робітників“. Та міністерство сподівається, що приверне їх, бо без цього ж і влада—не влада.

Такі сподіванки поклалися на новий „Народний дім“, що ухвалено його спішно й таємно перебудувати з великого, недобудованого кафе-ресторана „Гох-Дюран“, на „Ортодоксний палац“.

— Треба не боятися дещо запозичити і в більшовиків, принаймі хоч те, як привертати до влади чорну масу...— говорив Геббельс.— Маса хоче видовищ, вона хоче радіо, влада мусить це їй дати. „Народний дім“ повинен враховувати всі вадки в досвіді бременського народного дому й засліпити робітника розкішю й високою технікою культури, на яку здібна німецька нація! Асигнування на безкоштовне користування робочого люду культурними догодами будинка нам значно дешевше обходитиметься, аніж надати робітникам самим слухати шкідливі духові нашого народу радіохвилі...

Кафе-ресторан „Гох-Дюран“ будував якийсь польський комерсант, єврей. З метою збереження „чистоти арійського походження в німецькому народі“, комерсантові тихо-мирно повернули витрати й запропонували виїхати з Німеччини, а недобудоване кафе „сюрпризом“ вирішили добудувати на майбутній будинок проведення міністерством пропаганди широкою масово-виховної роботи серед робітників. Його треба для цього значно поширити, перепланувати тощо, але збудована вже кам'яниця величезного залу на дві тисячі душ давала можливість терміново управитися з закінченням усієї роботи.

В день першого серпня малося відкрити цей будинок грядіозним всенімецьким зльотом старих кадрових робітників з найбільших підприємств Німеччини. Цьому зльотові буде дано приголомшливий радіоконцерт з доповідями, щоб протиставити це все святу антивоєного дня. Міністерство дбає про те, щоб на цьому зльоті все, від переїзду робітників на зльот і аж до найменших дрібниць, щедро видавалося учасникам безкоштовно, вірніше — коштом міністерства пропаганди.

Чутка про таку подію, в день антивоєнної пропаганди в усьому світі, не була розголошена в німецьких газетах, але не сходила з вуст не тільки в мешканців Берліна, а й за його межами.

На „Ортодоксіс-палаці“ справді заворушилися будівельники. До будівлі „Гох-Дюран“ знову валками потяглися автомобілі з матеріалами. До вечірніх газет додавалися спеціальні „ревію“ міністерства, в яких не тільки давалося сторонній огляд роботи на будівництві Народного дома на „Ортодоксіс-палаці“, а й велоса обережну підготовку переведення першого дня в тому домі.

Карл Таубер, після тої ночі своїх моральних мук, не виходив з квартири. Замовлення на ремонт радіоапаратури різко зменшувалися, а то й зовсім припинилися. Навіть деякі старі замовники не заходили забирати своїх полагоджених апаратів, так настирливо діяв закон про заборону радіослухання на приватних приміщеннях.

Таке становище погрожувало Карлові й Анель голодуванням їхньої сім'ї, перспективою жебрацтва.

І ось у такі напружені дні до Карла вдень заходить майстер Гельдман. З пошани до Карла, й тільки з пошани він зайшов до нього сьогодні і навіть не роздягався з цивільного пальта, щоб не показувати Карлові свастики на рукаві коричневої блузи.

— Поважаючи тебе, Карле, я зайшов у дуже важливій для тебе ж справі... Ти маєш про себе добру думку в Вертгейма і в інженера фон-Бределя...

— Дякую... — насторожено відповів Карл.

— Пусте, не слід... Ти такий добрий майстер... Вергеймові запропонували радіоустаткувати новий будинок міністерства пропаганди, на „Ортодокс-палаці“. Інженер фон-Бредель вестиме цю роботу й набирає чесних і кваліфікованих робітників-німців. Тебе він згадав у першу чергу...

І знов Карлові Тауберу зробилося на якусь хвилину тепло й легко на душі. В дверях стояла схудла й заклопотана дівчина Анель. Вона чула все й радісно блищали її очі. Мрії про аванс у інженера фон Бределя, а там і про постійну якусь роботу Карлові потішали її й заспокоювали...

І тільки проходячи повз полісмена, що, впізнавши Гельдмана, козирнув йому по військовому, тільки тоді Карлові

знов зробилося не по собі. То значить завтра, чого доброго треба сподіватися, що той же шуцман козиритиме також йому, Карлові, як сьогодні Гельдману.

Але до фон-Бределя таки зайшов з Гельдманом і на роботу став. Коли б не оті блискучі радістю очиці Анель, він ще б повагався. Ні, без вагань відмовився б так ганебно співробітничати з людьми, що робітничою кров'ю заплямували своє ім'я, свою путь...

Карл Таубер став найближчим помішником фон-Бределя в реалізації його нового винахода „вібрируючої антени“. Карлові було цікаво дізнатися про таку новину в радіотехніці й навіть гордощі якісь відчував, що саме йому, а не багатьом іншим майстрам довірено таку технічну новизну й таємницю...

— Треба так зробити, герр Таубер, щоб більшовицькі станції не псували настрою німцю робітників...

Це й отруїло й ніби зрадило арійську чистоту в Карлові...

Повертаючись з роботи, Карл до пізньої ночі сидів у своїй кімнаті й перевіряв свої теоретичні догадки й ідеї. Винахід фон-Бределя збудив у Карлові його невідступного конструктивного генія, що кожну інженерову конструкцію доповнював, навіть кардинально міняв, спонуканий тільки його ж новою ідеєю.

„Вібрируюча антена“ може і не зробила б такого разючого впливу на Карлові здібності, коли б вона не несла в собі погрози заглушити всі нєнімецькі радіостанції, в тім числі й більшовицькі. І Карл Таубер працював удень на „Ортодоксіє палаці“, а вночі за своїм робочим столом. Йому виплатили наперед за місяць по сорок марок тижневого заробітку. Йому обіцяють забезпечити такий же заробіток і надалі, після закінчення цієї термінової роботи.

Почали запалюватися від недосипання й боліти очі — довелося знов надіти сині окуляри, як і колись при надурочній роботі у Вертгейма. Ні на домагання Анель, ні на хворобу очей не зважав Карл, працюючи над „вібрируючою антеною“ фон-Бределя. Пропускаючи через трансформатора освітлювальний струм, він змушував свою мініатюрну модель такої антени вібрувати від того струму з такою частотою, що її переставав бачити навіть з допомогою спеціальних ультрачуйних фотоприладів. Вмикаючи таку діючу антену в магнітне поле, спеціально створене ультракороткими радіохвилями, Карл справді здобував ошарашливі наслідки. Антена оберталася на готовий і математично послухний радіоприймач у руках техника...

Карл заздрив фон-Бределю й гордився собою...

Перед першим серпня, за два дні, була проба й прийом Народного дому. Для Карла Таубера це був іще й іспит, останній іспит його творчих здібностей.

Інженер фон-Бредель урочисто настроєний, злегка нервуючись, показував будівлю урядовій комісії. Розкішний, величезний зал особливо подобався комісії. До нього тричі поверталися, щоб не тільки схвалити, прийняти від будівельників, але й задовольнити свої естетичні почуття.

Нарешті почали випробовувати радіобладнання, яким так пишався фон-Бредель, і про яке говорено навіть у кабінеті самого Гітлера.

Інженер, раніш, ніж почати пробу, розповів коротко про саму конструкцію обладнання. Звісно, для комісії не цікаво знати деталі конструкції, розрахунки. Найцікавіше, це „вібрируюча антена“. Її ніде не видно, але вона є, й за найменшого бажання техніка, вона ловить потрібні будинкові радіохвилі. Антену прокладено в верхньому поясі стіни всього будинка. Цілою системою ізоляторів (теж новина в техніці ізоляції) цю антену ізолювано від заземлення через масив стіни. Інженер фон-Бредель ні слова не сказав комісії, що ці ізолятори винайшов його майстер Карл Таубер і Карл ніскільки не образився за це. Він стояв на трибуні, коло розподільчої дошки й готовий увімкнути першу-ліпшу радіостанцію. Ще вчора він мав нагоду це робити і апаратура працює прекрасно.

Карл такий же як завжди — спокійний, упевнений. Йому вчора обіцяв інженер нагороду й рекомендацію до партії націонал-соціалістів. Інколи на Карла находили хвилини якогось занепадництва й упевненість його вичахла. Він ніби збирався в далеку дорогу, або хотів перед смертю порадитися з найближчими друзями. Але ж де вони, хто ті друзі? Кому він відкриє свою душу й полегчить болі й сумніви розвіє?..

Та це тільки хвилини. А варто інженерові, чи Гольдману звернути на нього свою високу увагу, похвалити, чи повтішатися його вправною роботою, як Карл кам'яніє, знаходить себе й, неначе, от-от зареоче від колючо-озорної певності, від внутрішніх бравурних почувань...

Комісія уважно слухала цілий захопливий трактат інженера фон-Бределя про свій винахід.

— Ті численні черепашки нашого ліпного узору на карнизі, отой вишуканий „рококо“ по стелі, на стінах — то все найчутливіші репродуктори, безпосередньо з'єднані з вузлами антени в кількох місцях. Кожен такий вузол діє, як радіоприймач. Ми керуємо антеною й вузлами там, на розподільчій дошці, й маємо можливість вловлювати любісіньку станцію найпростішим засобом, міняючи частоту вібрації антени. Це такий послухний апарат, такий точний щодо реагування й такий постійний, якого ще не мала жодна технічна галузь...

Карл відчував, що ось-ось уже скінчиться інженерова лекція й тоді буде діяť він, Карл Таубер, радіомайстер і помішник інженера-конструктора.

Намагався відганяти спогади такі недавні й такі в'їдливі. І квартира робітника на Ельзассерштрассе, і тих півтора десятка запеклих бійців, що слухали Москву, його, Карловим, апаратом і... Кюнца...

Руки помітно задріжали на ричажках розподільчої дошки. Ху-у! Такий неприємний спогад і в таку хвилину...

... Позавчора він дістав анонімку. В ній друкарським машинним шрифтом написано:

„Карл Таубер! Кюнца засуджено на смерть, але він не сказав, хто переробляв апарат.... Чи здатний ти на такий героїзм, будучи навіть помішником Бределя, чи таки вступиш до партії фашистів?..“

Карл тоді порвав ту анонімку й клапті спалив. Але всі слова, як вогнем, палять ці дні...

— Герр Таубер!—гукнув уже розгніваний інженер.— Я даю вам сигнали, а ви, як... ніби задубів чоловік... Давайте берлінську центральну...

Карл струснувся й повернув правою рукою ричажка вгору аж поки на шкалі побачив цифру „6“. Тоді лівою просто ввімкнув рубільника „вібратор антени“ й зал заповнився мелодією:

„Berlin, Berlin! Du Stadt die schöne Frauen!“

Так, неначе само повітря, оцей грандіозний об'єм залу заговорив тими мелодійними звуками й хотілося справді вірити, що тільки місто прекрасних дівчат здатне чарувати урядову комісію таким акустичним і музикальним досягненням.

Фон-Бредель звів догори руку й Карл одним рухом на дощі, як вирвав з м'ясом ті звуки. Тільки ледь-ледь догори яли луни, майже невловимих, тонів.

— Італію, Рим!..—звелів інженер Карлові.

І той же зал заколихався в звуках скрипичного квартета. Мимовільна посмішка захоплення, зачарованості розквітла на обличчях комісії. Карл стояв суворий, як геній цієї чарівниці машини й досить ворухнути інженерові одним пальцем, як зал наповнювався новими й новими звуками від класичних будапештських скиглінь вічного скрипкового соло, до найрозухабістого паризького джазу...

Голова комісії щось сказав інженерові на вухо й фон-Бредель підніс до гори руку, щоб Карл спинив.

Зал умовк. Навіть звук вібрируючої антени було вдало приховано спеціальними вловлювачами. Зал так умовк, що Карл чув зовсім тихе запитання голови урядової комісії:

— А більшовицькі станції?

Інженер упевнено й гордо засміявся, а Карл ледве помітно навів для самого себе, здригнув.

— У цьому й увесь могутній секрет, що більшовицькі станції зовсім вимкнуті з антени.

— Зовсім? Оце так досягнення!..

— Абсолютно! Навіть, коли б ми бажали спеціально ввімкнути в одну з більшовицьких станцій, вони намертво ізольовані... — й, нагнувшись до вуха голови комісії, додав: — але ми певні, що робітники волітимуть почути Москву. Ми й до цього готові, дамо „Москву“... Берлінська станція на своїй новій філії виготовляє „Московські номери“...

Голова заперскав стриманим сміхом. В тон йому, беззвучно, самим тільки животом сміючись, інженер фон-Бредель пояснював далі:

— Першого серпня то я сам буду керувати радіомовленням у будинку і все розроблю точно й „демократично“. Надалі ж доведеться ставити якогось техника. Чи всім техникам можна довіряти тепер таку відповідальну справу... Тому й краще вимкнути, зовсім ізольовати Москву...

— Більше певності... — ствердив голова комісії, задоволений таким поясненням.

Карл зрозумів і теж задоволено, ніби в тон своєму інженерові, посміхнувся

О дев'ятій годині вечора зал був повний. Карл стояв у вестибюлі й роздивлявся на сотні представників справді робочого класу Німеччини, що з'їхалися з усіх її кінців, з найпередовіших і найбільших підприємств німецької індустрії. Вони почували себе не зовсім вільно в такому фешенебельному вестибюлі й нерішуче проходили групами до зала.

Один робітник, з якогось берлінського підприємства, спинився в дверях і гостро подивився на Карла. Може впізнавав, бо і Карлові здалося, що десь зустрічався з ним — не то в Кюнца, не то на мітингах в Тіргартені. Робітник зайшов до залу тільки тоді, як Карл відвернув від нього очі на інші групи остаркуватих і молодих, веселих і солідно-сумних робітників, що проходили в зал.

Уже хотів і собі зайти в зал, щоб послухати, про що буде сьогодні говорити знайомий уже міністр пропаганди Йосиф Геббельс, як у дверях його ввічливо спинив інженер фон-Бредель:

— Ви, герр Таубер, сьогодні можете йти й відпочивати. Сьогодні я сам демонструю радіоприлади, а далі... коли ви вже вирішили, очевидно, вас поставлять на цю постійну роботу...

Карл ніби відчув образ у тих словах, принаймні так видався інженерові. Він згадав ті часті нагадування про неодмінну умову вступити в члени фашистської партії, щоб бути гідним радіотехніком будинка й одержувати п'ятдесят марок тижневого заробітку, постійного заробітку...

П'ятдесят марок!

Згадалися й одволожені очиці Анель і троє дітей, що останнім часом і вдягнуті і неголодні, не гірше, як і в сусіди, якогось газетного робітника, офіційної газети...

Тільки очима подякував інженерові й пішов на вихід. Уже в під'їзді почув, як один робітник питає у другого:

— А не чув, радянські станції вмикатимуть?..

— Не чув, але мабуть будуть... У запрошенні ж писано, що всі станції Європи, Азії навіть Америки...

Карл пристояв, навіть поривався спинити цих робітників і пояснити, але стримався й, тільки гірко посміхнувшись, швидко рушив до дому.

Коли виходив з станції „Унтергрунду“, почув легкий оклик:

— Таубер!

Озираючись, він побачив Штейна. Він заходив на станцію й поманив пальцем Карла.

— Кюнц учора втік зпід розстрілу!..

— Втік?! — У Карла, як не вискочать очі з орбіт, такими почуттями наповнила його ця звістка.

Штейн тільки потис Карлові руку й на прощання зовсім тихо вимовив:

— Чекаємо, як ти відповіси їм: згодишся чи... у нас же є й своя... комуністична партія...

І зник у натовпі, що нахлинув на станцію.

Карлові хотілося ще відповісти Штейнові, поговорити з ним, та тільки капелюх Штейнів махнув у повітрі вже за крестовиною будочки-каси...

Дома на годиннику в Карла було вже пів до десятої.

— В Москві оце вже пів на дванадцятю... — пробубонів Карл, надіваючи навушники від свого радіоприймача, щоб слухати, що даватиме радіостанція в Народний дім, на „Ортодоксіс-палаці“.

... Народний дім гудів, як колосальний вулик, виділяючи разом не одного, а декілька роїв. Робітники захоплено оглядали виставки в кімнатах і між собою обговорювали чутку: буде, чи не буде дано станцію „імені Комінтерну“. Чиясь настирлива вимога передавалася з уст в уста:

— Запропонуємо подати Москву...

В залі ж один за одним виступали промовці від всіляких міністерств, щоб протягти час до приїзду уповноваженого Геббельса. Геббельс у цей час наговорював для сьогоднішнього вечора патефонну платівку, щоб центральна берлінська радіостанція подала її в ефір і сам би він послухав її в міністерстві...

— Разом з пролетаріатом німецьким... — говорив він, сміючись від удалого жарту.

Нарешті й уповноважений приїхав до Народного дому.

Тепер ми розпочинаємо наш всенімецький радіоконцерт! — почув і Карл Таубер своїм радіоприймачем і схопився зза столу...

Зал завмер, напружуючи слух. Інженер фон-Бредель дивився на уповноваженого від міністерства пропаганди й

чекав сигнала. Голова уповноваженого ледве хильнулася на знак згоди й інженер поставив ричага на берлінську станцію. Легкий шелест з стін, зі стелі. Інженер гукнув тихенько в телефонну трубку, з'єднану постійно з радіостанцією:

— Давайте!

І в зал прорвалися бравурні звуки все того ж марша „Хорст Вессель“. Робітники презирнулися, ніби так обрид їм цей марш. Неначе й станція зрозуміла ці презирання й вдало — гармонійно перейшла на інший мотив. Окремі голоси з зали мимоволі підхопили цей мотив і вмовкли, зустрінуті не зовсім привітними поглядами товаришів, сусід.

„Deutschland, Deutschland, über alles, — über alles in der Welt!“.

Але „Welt“ охочі висловили вже без відповідного мотива з репродукторів.

Сталося щось незрозуміле. Інженер був певний, що це станція наплутала — раніш подала не те, що треба, — й тому не зачепав апаратури, що так прекрасно почала працювати сьогодні, так ідеально працювала вчора й позавчора...

З репродукторів спочатку чути було гармонію звуків гімна, потім ніби гімн потрапив у якісь бурани інших звуків і вони завихрили в какофонії, заревли роздираючим душу хаосом звуків. Неначе зчепилися в смертній схватці два вороги й неодмінно тиша покаже наслідки цієї борні. А хаос то потухав, то знов запалювався і ревів неначе й будівлю розгойдував своїми одчайдушними бурунами звуків. От-от розірве цю кам'яницю й випорсне на простір, щоб його безмежністю потушити ту стихію в ефірі...

Та борня звуків вирівнювалася. Співзвуччя находило своїх гармонійних тонів, техніка залу торжествующе мобілізувала акустичні свої досягнення й убирала звуки в систему, в виразну... страгітну мелодію...

Інженер фон-Бредель побілів, як мрамор розподільчої дошки, а робітнича аудиторія поволі шанобливо вставала з стільців.

Зал наповнився гармонійною мелодією так давно не чуваних звуків „Інтернаціонала“, з Московської станції „імені Комінтерну“.

„... чуєш сурми заграли, час розплати настав...“

В інтернаціоналі!...

Не витримала робітнича аудиторія. Всі дві тисячі робітників тепер стояли на ногах і слухали гімн перемоги пролетаріату, „Інтернаціонал“.

Першим прийшов до пам'яті інженер фон-Бредель. Він рвучко вимкнув „вібратора“ й... очі йому полізли на лоба — радіообладнання не вимкнулося й продовжувало все також ідеально приймати Москву й сотнями репродукторів-черепашок „рококо“ передавати задоволено-здивованій аудиторії...

— Розійдись! Геть з залу! — крикнув уповноважений Гебельса, зрозумівши, що з радіообладнанням щось сталося таке, якого не в силі виправити й сам напівзбожеволілий інженер.

Робітники заворушилися, але не пішли. Навіть дисципліновано почали сідати, коли закінчився „Інтернаціонал“ і з репродуктора гукнув голос:

— Genossen! Зараз розпочинаємо наш інтернаціональний вечір для робітників і колгоспників німецьких районів СРСР. В програмі доповідь на тему: Міжнародний антивоєнний день і наступ гітлеризму-фашизму на пролетаріат Німеччини. Слово має...

— Вон! Закричав знов уповноважений. — Поліція! Де поліція, лейтенант Гейнес?! Стріляйте в цю адську машину, підстроєну більшовиками... Зрада, зрада!.. Радіобільшовики!..

І сам перший почав стріляти з маузера, в карнизи, щоб псувати обладнання й промову доповідача з московської радіостанції. Знайшлися й ще такі ж розумні. Стрілянина справді заважала нормально слухати цю доповідь. Робітники, скликані з усієї Німеччини, теж розгубилися. Що це справді, якесь непорозуміння технічне, чи московська радіостанція перехитрила хваленого конструктора фон-Бределя!..

Поміж рядами в проході пробіг розпатланий інженер фон-Бредель і несамовито кричав:

— Поліція! Штурмовики! Де Карл Таубер? Скорій до нього, скорій!.. Радіобільшовик!..

Робітники рвонули тікати з залу тільки тоді, коли побачили в дверях позахекуваних коричневих штурмовиків. Вони миттю вилаштувалися й раз за разом випалили чотирі залпи під карниз залу, де мала бути в стіні закладена „вібрируюча антена“. Сам уповноважений керував штурмовиками.

Посипалася штукатурка з стелі, з ліпного „рококо“. Робітники відтиснули штурмовиків з дверей і рвонули — хто куди бачив. Радіо захрипло й умовкло після останнього залпу...

...Карл Таубер вимкнув усебедомаштєпсєля з освітлювальної сітки й, мов п'яний, пройшов по хаті, витираючи піт з обличчя.

— Анель! Прощай... Я пішов тікати... Прислухайся, як не розстріляють завтра, значить утік і ховаюсь разом з... Кюнцом...

— Карле, Карле, що ти верзеш, Карле?

— А апаратуру... — поспішав Карл. — Апаратуру... Та її все рівно знищать... То краще я сам...

Підбіг до штепсєля, ткнув його в електросіть, а сам кинувся й повернув ричажок до краю...

Пихнуло різким електричним вибухом, засліпило очі Анель і по хаті завоняла горіла смола й затуманив дим.

— Ну, тепер усе... — мов крізь сон говорив Карл. — Пожежі не буде, не бійся, а там... не знаю...

Другого дня в „Ревю“ міністерством пропаганди було вперше опубліковано Карлове ім'я. Його підхопили інші газети:

„Радіобільшовик.

„Майстер Карл Таубер продався московським більшовикам і зрадив Німеччині. Він своєю хатньою радіоустановкою увімкнув радіообладнання Народного дому в хвилі Московської станції і дав змогу двом тисячам радіобільшовиків у залі дому слухати протинімецьку доповідь. Коло сотні радіобільшовиків заарештовано. Сам зрадник Карл Таубер зник безслідно“.

Про те, що інженер-конструктор фон-Бредель застрелився на квартирі в Карла Таубера, — „Ревю“ ні слова не сказало.

Так пролунало ім'я радіобільшовика Карла Таубера.

Лютий, 1934

ТРИУМФАЛЬНИЙ МАРШ

ПІСЛЯ ЧИТАННЯ ДОПОВІДІ ТОВ. СТАЛІНА XVII З'ЇЗДОВІ ВКП(б)

Інею плісова тепла листва
Грає на криці і камені.
В серці Землі розквітає Москва
Волі законом і знаменем.

Нових віків архитектор - мистець
Кличе од сталі і колосу
Тисячу триста кращих сердець
З правом високого голосу.

Тут зустрічаються в залах Кремля
Скромні герої, которі
Пишуть у руднях, колгоспних полях
Людства щасливу історію.

Тут мінонощі червоні гремлять
В гулі морському овацій:
Це демонструє любов до Кремля
Цвіт непоборної праці.

Мовами світу плакати глядять—
Класовим словом овацій:
Це демонструють любов до вождя
Груди розкованих націй.

Ще й запливають підводні човни
В залу відлунням чудовим:
— Сталіне! Ми не бажаєм війни —
Битися ж завжди готові!

З коней сідел не скидає Даль - Схід,
Ладний залізом одмовити:
Порох, серця зберігаєм сухі,
Певні, як наші дредноути.

Вмієм держати знамена й мечі,
Добре лаштуємо танки.
— Любий трибуне! Всесвіт навчи
Дихати нашим світанком...

Скромно виходить гострим плечем.
Рідний, як друг і учитель.
Слово високо і рівно тече
В груди мільйонів одкриті.

Й там, де сміються всі як один
З ворога й шляпи-друга,
Де проростає в напрузі годин
Гордості стройна напруга,—

Там промовля тріумфальний сміх
Тисячогрудим гобоем:
Раз ти смієшся— ти переміг
Й клас твій укупі, з тобою.

Там, де ухвала і клітка грудна
З'єднані подихом бистрим,
Де голосує рука одна,
Складена з тисячі триста, —

Там не підступить навіть здаля
Привид зневіри, чи втоми.
Чистими ріками сила Кремля
Класу тече молодому.

Сміх переможців зогріє віки
В спогадах вільного людства.
Сталіне! Далі веде полки,
Що й серед бою сміються.

Очі твої возвеличує клас,
Серцем твій провід вітає:
Сто шістдесят мільйонів у нас
Сорок і п'ять — у Китаї!

Тут на пролиту фашистами кров —
Клятва вінчається звітом:
— Партії Леніна Політбюро
Діє стальним монолітом!

Новобудов океанський салют
Лунами ходить по залі:
— Енгельса - Маркса, Леніна путь
Вивершить огнений Сталін!

Це материк Комунізму цілий
Сталіну мовить одверто:
— Завтра поклич, запади і звели—
Візьмемо з бою планету!

— Людство у полум'ї наших знамен
Встане небаченим цвітом.
Завтра тисяча триста імен
Ввійдуть в Президію Світа.

Січень, 1934

ІНЖЕНЕРИ

РОМАН

Продовження¹

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

Петушек увійшов до дослідної лабораторії й, звернувшись до Каргата, мовив:

— Миколо Дмитровичу, я хотів поговорити з вами. Конфіденційно. І зараз.

На лиці йому не було завсідної посмішки. І на Каргата він не дивився.

Каргат сидів з п'ятьма співпрацівниками, що рішили піти на дослідну роботу—перевіряв перед тим, як розпочинати саму роботу, їхні знання. Але, почувши цю уривчасту мову Петушека, він зараз же підвівся й пішов до перегорожі, жестом запросивши туди ж і Петушека.

Він догадувався, що саме говоритиме йому керівник контрольної лабораторії. І не помилився.

Коли двері перегорожі зачинилися за ними, Петушек тихо, щоб голос його не перелетів до лаборанток, мовив:

— Дозвольте насамперед запевнити вас, шановний Миколо Дмитровичу, що я зовсім не від того, щоб лаборантки мали стандарти. Проте, вважаю за свій обов'язок сказати вам: стандарти ці нічого не дадуть їм—абсолютно байдуже, чи з ними вони робитимуть, чи без них...

— Вважаєте?—не без сарказму перебив його Каргат.

Петушек незадоволено нахмурився й на це питання не відповів. Помовчав трохи й мовив далі:

— Та я вимушений категорично заперечити проти будь-яких занять з лаборантками, що ви їх так безапеляційно намагаєтесь нав'язати мені. Поперше, я переконаний,—це ніяких позитивних наслідків не дасть: ви просто ідеалізуєте цих розбещених дівчат, що не мають бодай елементарної хімічної освіти. Путящих працівниць з них можна зробити, лише ставлячись до них так, як ви робили це вчора. Я знаю їх краще,

¹ Початок див. №№ 1, 2-3, 4 „Черв. Шл.“ за цей рік.

як ви... А подруге, я приїхав сюди не для педагогічної роботи. Я робитиму лише те, що обумовлено в моєму договорі вашою державою.

— Скільки мені відомо,—притамувавши свій сарказм, спокійно зауважив Каргат,—за цим договором ви повинні керувати роботою контрольної лабораторії.

— Так, керувати. Але...

— Даруйте, що перебиваю вас. Не відмовте в такому разі сказати точно, що розумієте ви під цим словом: керувати?

Петушек здивовано й обурено глянув на Каргата, блиснув своїми окулярами: що за безглузде питання? Він знущаєтьс з нього?

Але Каргат спокійно, не моргаючи, дивився йому в очі, ждучи відповіді.

І Петушек зневажливо посміхнувся:

— Коли б довелося вам побувати за межами цієї країни, побачити наш або німецький справжній хімічний завод, ви як слід зрозуміли б це слово.

Очі Каргатові стали такі, як учора, коли впорядковував він лабораторії. І, чітко вимовляючи кожне слово, він заговорив:

— На ваш превеликий жаль, ви перебуваєте нині не на такому заводі, який можете вважати за справжній. А тут слово „керувати“ розуміють інакше... Ви забули, вельмишановний Ігнацію Карловичу, одне: ви перебуваєте тепер серед людей, що значна більшість їх всього тільки дванадцять років тому дістала змогу вчитися, опановувати культурні надбання людства. А ви дивитесь на них з височини своєї європейської цивілізації, зневажаєте їх за некультурність. Пробачте, але я змушений говорити вашою мовою: вам тут не за гроші платять. Держава наша платить вам гроші за те, щоб вчили нас культурно працювати. Для того ми вас сюди запросили, щоб використати й перейняти вашу культуру. Ви йдете нам назустріч? Досі ви цього не робили. Ви прогулювалися по лабораторіях і інколи розказували співробітницям, як зробити те чи інше. Цього досить у вас, у Чехії, чи там у Німеччині, бо там на посаді лабораторних техніків сидять люди з високою освітою. Але наша країна такої розкоші сьогодні не дозволити собі не може. Перевиробництва технічної інтелігенції ми не маємо. У лабораторіях роблять дівчата з середньою освітою. І ви повинні зробити з них справжніх хіміків, аналітиків, справжніх лабораторних техніків... Далі. Коли трапляється якась складна робота, що її можете виконати лише ви особисто, ви ховаєтеся з нею—боїтеся, що дівчата переймуть від вас методику праці. І це тоді, коли ви конче повинні вчити їх цієї методики... Відтепер ви робитимете разом ними. І якщо лаборантки цікавитимуться вашими роботами, й розпитуватимуть вас про них, ви докладно відповідатимете їм... Ясно тепер вам, які ваші обов'язки?

Вчора, спостерігаючи, як рішуче й безцеремонно Каргат наводив порядок у лабораторіях, Петушек одверто сміявся з дівчат: як на нього, то вони цілком заслужили, щоб з ними ще й не так поводитися. Але тепер, на собі відчувши холодний погляд Каргата (він здався йому подібним до бездушного й страшного погляду гадюки), він мимоволі зробив рух, наче хотів відступити й сховати голову в плечі. Каргат умів говорити так, що кожне слово його відчувалося, мов ляпас.

— Я робитиму те,— все ж таки заперечив Петушек,—що сам визнаю за потрібне.

— Ви робитимете те,—ще безапеляційніше відкарбував йому Каргат,—чого зажадають від вас лабораторії й завод. А через те, що пильнувати інтереси заводу і його лабораторій у цих стінах доручено мені, ви робитимете те, що я зважу за потрібне. А саме, як я вже говорив вам: свою роботу виконуватимете робітного часу й у присутності лаборанток, докладно висвітлюватимете всі питання, що виникатимуть у них, і читатимете їм лекції з питань хімії вугілля й методики лабораторної роботи... І всякі розмови між нами з цього приводу—зайві.

Петушек спробував був посміхнутися.

— З останнім я згодний. Розмовляти з вами на ці теми я не буду більше. Я вестиму ці розмови в зовсім іншому місці.

— Гарзд,—кинув Каргат.—І коли мене в цьому зовсім іншому місці питають про вас, я так атестую вас, якщо ви не визнаєте за потрібне пристати на мої умови, що ви й двох тижнів у Радянському союзі не пробудете. Жодний завод, жодна лабораторія не візьме вас до себе, бо те, що ви тут досі робили,—на наш погляд, не робота. Платити вам—викидати гроші на вітер.

Петушек знизав плечима,—єдине, що йому залишилося. І вийшов за перегороджі, стараючись зберегти в постаті й на лиці гідність.

Але хоч і швидко прийшов він до контрольної лабораторії, лаборантки помітили, що рум'янець йому на обличчі став не такий рожевий...

Скоро Петушек вийшов, вид Каргатові знову став добродушний. Він знав, що його співрозмовник побіжить зараз до Русевича, а то так і до самого Каринського—скаржитися на неспокійного завідувача лабораторій, на його безглузді вимоги. Але він знав так само, що сказати їм, коли ті зроблять йому раптом з цього приводу зауваження... Петушек або робитиме по-справжньому, або забереється з заводу й з Радянського союзу: те, що робить він тепер, ні в якій мірі не сприяє розвиткові хімпромисловості.

Кинувши самому собі, наче ухвалював себе за розмову з Петушеком, Каргат рушив назад до лаборанток, що чекали на нього.

Але задзвонив телефон.

Притиснувши трубку до вуха й назвавши себе, Каргат почув глос Каринського:

— Миколо Дмитровичу, чи не змогли б ви прийти зараз до мене в контору. Мені дуже хотілося б закінчити ту розмову, що ми почали її вчора.

— За півгодини можна?—спитав Каргат, подумавши.—Мені треба тут де з чим упоратися.

— За півгодини?—не зовсім задоволено перепитав Каринський.

— Так не скоро?.. А втім, гаразд. Чекатиму.

— Рівно за півгодини буду.

Ці півгодини потрібні були йому, щоб закінчити перевірку наукового вантажу своїх нових помічниць.

Радості ця перевірка не принесла йому ніякої. Але й смутком його не сповнила. Школа не дала дівчатам усього того, що мала б дати. Все ж таки привчила їх до систематичного мислення, такого потрібного для всякої, а найбільше лабораторної роботи. Самого цього замало, звичайно. Проте, якщо вони захотять, то за невеликий порівняно час зможуть надолужити те, чого не дала їм школа й дотеперішня праця в заводських лабораторіях... якщо, звичайно, те, що тут було, можна назвати працею. Доведеться тільки попрацювати з ними. Зате днів за десять-п'ятнадцять усі вони знатимуть і вмітимуть стільки, що їм можна буде доручати й складні дослідження.

А надто Лара... Якщо правдиве це перше вражіння, ця дівчина має всі дані...

Проте, про цю дівчину краще зараз не думати, краще не придивлятися до неї.

Перш, ніж розпочинати будь-яку дослідну роботу, треба підготувати до неї всіх учасників: конче треба, щоб вони більш-менш ясно уявляли, що саме належить кожному з них зробити, яких саме наслідків домагатися.

І Каргат запропонував своїм помічницям самостійно простудіювати кілька коротеньких статей про природу піридинових основ, про способи їх добування. Потім, коли повернеться він од Каринського, вони обговорять з ним простудійоване й, на підставі цього обговорення, складуть плана робіт на найближче майбутнє, розподілять між собою обов'язки.

Сам же, вдягшись і дещо взявши з собою, пішов до Каринського.

Виходячи з лабораторій, він здибався в дверях з Петушеком. Той був у пальті—кудись ходив, обличчя йому знову було рожеве й усмішливе, а погляд—по-завсідному самовпевнений. Каргат увічливо відступив, даючи йому пройти. А вийшовши, не стримав веселої усмішки: Петушек робив саме те, що він передбачав.

І наслідки вжитих Петушеком заходів виявилися зараз же.

Не встиг Каргат на десять кроків одійти від лабораторій, як ззаду до нього гукнули:

— Миколо Дмитровичу!

Там був Русевич—похмурий і чимось незадоволений. Поважно йшов до прохідної будки.

Каргат зупинився.

— Пробачте, любий Миколо Дмитровичу,—підійшовши до нього й стиснувши йому руку, делікатно почав Русевич,—що я дозволяю собі втручатися в ваші внутрішні справи. Я, звичайно, розумію, що ви краще, ніж будь-хто інший, знаєте, як організувати роботу в лабораторіях. Ви, так би мовити, цілком лабораторна людина...—В голосі йому забриніло щось схоже на іронію, але зараз же зникло.—І я певний, що під вашим керівництвом лабораторії наші робитимуть ідеально: контрольна не подаватиме тих жахливих аналізів, що від них мені волосся на голові досі ворухилося... Але зовсім не в інтересах заводу, щоб ви запроваджували в лабораторіях порядок, при якому такі досвідчені фахівці, як наш Ігнацій Карлович, відмовлялися б там робити.

— На мою думку,—посміхнувшись, відповів Каргат,—я саме даю йому необмежені можливості якнайкраще виявити свою досвідченість.

Русевич подивився на нього, як на людину, що посміхається зовсім недоречно. Але заговорив ще делікатніше, підкреслюючи цим, що йому доводиться розтлумачувати найелементарніші речі.

— Пробачте, але я не розумію вас. Ігнацій Карлович зовсім інше мені розповів... А я не маю підстав не вірити йому. Я знаю його не перший день.

Якщо Каргат не дурень, то зрозуміє, що він, Русевич, скептично ставиться до нього самого—„надто молодий ти, друже, щоб свої закони тут встановлювати“—і ще скептичніше поставиться до його пояснень.

Каргат був досить проникливий, щоб прочитати цю думку на обличчі Русевича. Але ніяких пояснень він давати не збирався. Посміхаючись далі, він мовив:

— Я, звичайно, дуже мало пробув на заводі, щоб мати хоч невелику уяву про досвідченість Петушка. Але ви весь час стежили за його роботою, ви знаєте все про нього... Дозвольте ж мені дізнатися: в чому саме Петушек виявив свою досвідченість?

— Як у чому?—здивовано спитав Русевич, не відразу зрозумівши, що саме ховалося за лагідними словами Каргата.—Адже тільки його аналізам і можна вірити.

Каргат зовсім розсміявся. І голос йому враз зробився в'дливий.

— Що ж він—досвідчений лаборант і тільки... Добре аналізувати—цього для керівника контрольної лабораторії зама-

ло... Я хочу знати, чим він довів свою досвідченість, як керівник, а не як лаборант? Що зробив він для того, щоб співробітниця не подавали вам жахливих аналізів? Чого навчати їх?.. Хіба це не прямий його обов'язок—керувати їхньою роботою, вчити їх не помилятися?

Русевич похмуро дивився на нього й не знав, що відказати Вірно, запитання справедливі... Але не в тім справа.

Ще з першої розмови Русевича почала дратувати поведінка й маніра говорити молодика. Тепер же він остаточно переконався, що це досить брутальна людина, яка має неприємну властивість втручатися не в свої справи. Вчора він був причиною першої незгоди між ним, Русевичем, і Каринським—надзвичайно неприємної незгоди: ще й досі її не пощастило зліквідувати. І можна побоюватися, що довго ще директор дивитиметься на свого помічника в технічних справах не з тим довір'ям, з яким дивився до вчорашнього дня. Треба ж було трапитися тому, що саме коли цей молодик з'явився на заводі, Розенберг довів правильність своїх припущень і виручив сьогодні весь завод, забезпечивши своєчасне відвантаження продукції... А вчора на технарад! Ні від кого не доводилося Русевичу чути стільки образливих натяків, як од Каргата. Його не спинила офіційність наради. Вживши не красивої демагогії, не давши нікому як слід подумати, розібратися в справі, він некоректно виставив його, головного інженера заводу, в смішному вигляді розгубленого адміністратора. А сьогодні він, Русевич, змушений їхати до Харкова. Мало того, що їхати йому ніяк не хотілось—треба там обстоювати те, що нав'язав заводу цей скоростиглий учений.

І нарешті ця історія з Петушеком... Коли вірити Каргатові, він поставив перед ним чітко сформульовані вимоги, проти яких не заперечиш. Але досі з такими вимогами ніхто до Петушека не підходив. Навіщо вони?.. Ці лабораторії—така по суті, незначна частина заводу: перший-ліпший звичайний інженер однією рукою зміг би з ними впоратися. А Петушек—як не як, чужоземний фахівець. Він приїхав зза кордону привізши з собою похвальні атестації поважних хімічних фірм, де він обіймав відповідальні посади.

— От бачите,—сказав Каргат, переставши сміятися,—ви мовчите. Значить, я мав рацію зажадати від Петушека, щоб він почав інакше ставитися до своїх обов'язків... І він або погодиться на мої вимоги, або поїде назад до своєї Чехії.

Отже, вчорашній день—не випадок. Каргат не збирається терпимо ставитися до всього, що не подобається йому на заводі, навіть якщо це зовсім обходить його. І має нахабство відверто заявляти це... З усього видно,—він належить до тієї категорії людей, що визнають лише те, у що сам вірять. Не дуже симпатична категорія. Людина з такою фанатичною вдачею та ще з фантастичною прицепливою ідеєю

хоч кому завдасть клопоту. Делкатністю на неї не вплинеш.
І Русевич змінив тактику—заговорив, як начальник:

— Можливо, ви й мали рацію. Але водночас ви повинні мати й елементарну тактовність у взаєминах з усіма, з ким доводиться вам здибуватися на заводі.

— О, щодо тактовності, то я аж ніяк не порушив її ні в розмові з П. тушеком, ні зараз у розмові з вами; жодної образи, жодного гострого слова... Ну, а коли Петушкеві зміст моїх вимог здається образливим, то тут ні він, ні ви, ні ви вдвох нічого не зробите: вимоги законні, і я від них не відступлюся.

Каргат сказав це так, немов не його безпосередній начальник говорив оце з ним, і говорив цілком офіційно, а хтось сторонній, на чій слова можна зовсім не зважати. Авторитет головного інженера для нього начебто не існував.

Таким тоном розмовляв він і вчора на технаradі—тоном людини, яка зовсім не зважає на те, хто з нею говорить, проти кого вона виступає. З першого ж дня показав свою некоректність.

Єдине, що важно цьому типові,—істини, які він сам визнав, а безперечно правильні. Щоправда, у здатності логічно мислити йому відмовити не можна. Але ж істини його—всі вони одбуті на підставі не заводської, а замкненої лабораторної практики. Це всім відомо. Незрозуміло, чому Каринський так прислухається до них. Невже тому, що на Каргата хтось націпив ярлик ученого?.. А крім того, обстоює він свої істини, даючись до демагогії й неприпустимого третювання своїх поновень, наче вони—школярі-недорослі.

— Я мав учора честь спостерігати, — ще гостріше мовив Русевич, — як висловлюєте ви свої погляди й пропозиції. Припускаю, що ви були в дискусійному запалі. Хоч культурна людина, яка б не була вона гаряча, завжди стежить за собою, не втрачає почуття міри й не дозволяє собі таких виразів, до ви їх припустилися і щодо мене, і щодо інших товаришів. Отже, не роблю вам зауваження за вчорашнє... Але вчорашня ваша поведінка яскраво показує мені, як ви заговорили з Ігнацієм Карловичем, коли він спробував був вам заперечити. І вважаю, що він мав цілковиту рацію, апелюючи до мене.

Знову Каргат весело посміхнувся.

— Ах, вам не подобаються мої маніри?..

Його просто цішила ця начальственість Русевича. І він не вважав, що Русевич говорить йому зараз щось таке, до чого під прислухатися.

— Так, мені не подобається ваш тон, що ви його, безпечно, вжили в розмові з таким цінним фахівцем, як Ігнацій, Карлович, і вживаєте зараз у розмові з мною... Я не припускаю: щоб розумна людина могла поставити перед ним таку вимогу

стати вашим попихачем або забиратися геть з заводу. Ви (у мене є відомості) маєте таку тенденцію: всіх робити свої попихачами. Вчорашня історія, наприклад, із співробітниця лабораторії.. Одне слово, я не можу дозволити вам так ридитися технічними силами заводу.

Каргатові почало ставати нудно від цієї безтолкової мови. Те, що так багатослівно говорить Русевич, не їм нього: такими нікчемними доводами, таким адміністраторським тоном його не переконаєш. А крім того не розбереш: Русевич справді робить йому ділове зауваження, чи пронамагається довести, що він тут авторитетна особа — адміністративними заходами хоче порухатися з ним за те, вчора на технаradі змушений був визнати свою деяку відсталість у сутотехнічних питаннях. Для чого б іншого говорив він з ним тут, на подвір'ї, де кожний зустрічний робітник зацікавлено прислухається до їхніх голосів?

— Ну, от що я вам, Валентине Модестовичу, скажу, серйозно вимовив Каргат. — Ви, звичайно, сами розумієте, сказане про попихача — голословна дурниця...

— Товаришу Каргат, — обурено перебив його Русевич, — попросив би вас обдумувати свої вирази!..

— А щодо цінності Петушека, як технічної сили, — не схаючи його, говорив далі Каргат, — дозвольте мені розповісти вам байку. В господаря одного стояв кінь, і господар був дуже гордий з свого коня: усім вихваляв його масть, красу, працездатність. Але кінь той їв усе найкраще й нічого не робив: як можна, думав господар, запрягти такого коня до плуга чи у віз?... Байка не сучасна, признаюсь... А тепер в самому надається сказати: чи велика господарська цінність цього коня й чи маємо ми право викидати на утримання Петушека силу державних грошей, не вимагаючи від нього якогось робітничого еквіваленту.

Розмовляючи, вони вийшли за ворота заводу й спинилися серед шляху, що проходив між заводом і його конторою.

Каргат не дивився на свого співрозмовника: з нудього погляду оглядав будівлю контори, машинально підмічаючи деталі. Її оточував невисокий паркан. А під вікнами її росли кілька невисоких тополь. Світило ранкове сонце (перший весняний день!) і в його скісному промінні гілля тополь завалося подібним до мережива: бруньки на ньому почали вже набрякати...

В одному з вікон другого поверху Каргат помітив Каріського. Директор, притиснувшись чолом до шибки, дивився на нього, квапив його, закликаючи його до себе рукою. Каргат кивнув йому: зараз.

— Філософію свою можете лишити при собі, — відповів йому Русевич. — А як ставитися до тих, хто робить на цьому заводі, дозвольте знати мені. За завод відповідаю я, а не

Не забувайте так само, що я — ваш безпосередній начальник і що зараз говорю з вами цілком офіційно, як з особою мені підлеглою.

— Ніколи не забуду, — приклавши руку до грудей і церемонно вклоняючись, запевнив його Каргат. — І все ж таки прийміть од мене не менш, як ваші слова, офіційну заяву: так само, як і ви, я вважаю себе відповідальним за роботу лабораторій, а значить і за роботу Петушка. І що б ви мені не говорили, я використаю його так, як велить мені мое сумління. І гарантую вам: він незабаром зрозуміє й усвідомить, що його досвід, знання й усе інше належить лабораторіям, заводів, нашої державі — тим, хто, згідно з його західноєвропейськими поняттями, купує в нього ці знання й досвід за готові гроші. Проживши стільки часу серед нас, він не зрозумів, що тут відбувається. Отже, говоритиму з ним його мовою... Я все сказав. Дозвольте ж тепер побажати вам усього найкращого. Далі говорити на цю тему — зайво. Мені й так шкода часу, втраченого на неї. І вам треба поспішати: ви жідете до Харкова, а поїзд вирушає звідси, здається, об одинадцятій годині. Бажаю успіху.

Він ще раз уклонився і, певний, що Русевичу нічого більше сказати, не хапаючись, покрокував до ганку контори.

Русевич оторопіло подивився йому вслід, не зовсім розуміючи, що саме Каргат зробив. Він не сподівався, що цей молодик одважиться на щось подібне. Потім ступнув за ним і гукнув:

— Хвилину!

Але Каргат не оглянувся, підвівся на ганок, зник за дверима контори.

Це було ще гірше, ніж учора. Каргат дозволив собі те, чого ніхто не дозволяв у відношенні головного інженера. Навіть Каринський і Васюта... Яке він має право?

— Ах, сволота! — прошепотів собі під ніс Русевич.

І помітив, що мимоволі пальці обох його рук міцно стислися в кулаки.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

— Зараз буде тут, — сказав Каринський. — Вони вже вийшли з заводу.

Він стояв коло вікна, виглядаючи Каргата. Він бачив, як той вийшов з лабораторій, як навздогнав його Русевич і як пішли вони далі вдвох, розмовляючи, як при цьому Русевич нервово жестикулював. Каргат же майже не повертав лиця свого до нього — ішов, закривши руки в кишені... Про те, що помічав він звідси, говорив Васюті.

Васюта мовчки сидів коло столу, переглядаючи прибулі з ранковою поштою газети. Але почувши, що Каргат уже коло контори, він звівся й тепер підійшов до вікна.

Каргат цієї миті почав свою останню тираду з прикладом руки до серця й поклонами.

Вуста Васюти саркастично скривилися.

— А він стежить не тільки за своїм костюмом, — зауваж він, — а й за своїми манірами. Ач, які китайські церемонії розводить перед головним інженером. І з яким серйозним видом... Ну-ну...

Та Каринський, придивившись до обличчя Каргатово побачив, що ховається за цим серйозним виглядом, зрозумів чому так нервово жестикулює головний інженер. І сказав голосом, який свідчив, що його ніяк не вдовольняє побачення.

— Боюсь, що це — не китайські церемонії, а просто гості суперечка. Мабуть, продовження того, що вчора на технарі почалося... Ще вчора у мене створилося таке вражіння, і мирно вони не житимуть.

Пригляdivшись уважніше, Васюта переконався, що Каринський мав підстави так говорити: співрозмовники зовсім приязно дивляться один на одного й розмовляють зовсім спокійно. А коли Каргат, ще раз уклонився, пішов од Рувича, вигляд в останнього був, принаймні, обурений.

Васюта нахмурился і відійшов од вікна. Так само нахмуриений був і Каринський...

Коли Каргат увійшов до кабінету, привітався й пояснив свою деяку неакуратність тим, що його затримав головний інженер, Васюта досить суворо сказав йому:

— Ми з вікна бачили, як ви з ним розмовляли. І... ви що збираєтесь з ним завжди так розмовляти?

— Ні, — просто і відразу відповів Каргат. — Тільки в тих випадках, коли він говоритиме нісенітницю.

Відповідь була несподівана. І Васюта не зразу знайшов, що сказати йому на це. Але й заговоривши, сказав не зовсім доладно:

— А ви гадаєте, він часто їх говоритиме?

— Не знаю, — посміхнувся Каргат. — Гадаю все ж таки, що не дуже часто. Коли б він говорив їх часто, не був би тут за головного інженера... Сьогодні він не зовсім логічно розмовляв зо мною. Ну, а я надто реагую на людську дурість. Зараз я знаю, що це ніяк не допомагає мені у взаєминах з людьми. Але здивавшись із дурістю, забуваю про це і починаю, фігурально висловлюючи, розмахувати кулаками. Забуваю про це й п'ять хвилин тому... А тепер, — помовчавши й задоволено глянувши на Васюту, додав він, — дозвольте узнати, ким маю честь?..

— З секретарем заводського партколективу, — буркнув той.

— Мені дуже приємно, що ви тут, — як і раніш простомовив Каргат, але в голосі йому забрентало щось, що показало: це не звичайна ввічливість — він справді задоволений Васютиною присутністю.

Хвилину вони мовчки дивилися один на одного.

Васюта усвідомив, що перед ним стоїть одверта людина, який ніяк не закинеш любові до китайських церемоній. Одверта тому, що знає собі ціну... Брови йому розійшлися і він ледве-ледве не посміхнувся. І вже своїм нормальним голосом спитав

— Отже, сами ви дурниці ніколи не верзете?

— Як не верзу? — засміявся Каргат. — Я нормальна людина. В усякої нормальної людини дурощі інколи самі з язика зриваються... Але я не протестую, коли мені за це вуха деруть, навіть коли робить це трилітня дитина.

Васюта засміявся теж: йому сподобалася і ця самокритична відповідь.

Каринський, який усе ще стояв коло вікна, так само перестав хмуритися й підійшов до столу, щоб сісти. Але до Каргата мовив:

— Мені дуже хочеться, Миколо Дмитровичу, щоб ви мирно спрацювалися з Валентином Модестовичем. А то не робота в вас буде, а лише склока. Не думаю, щоб заводові склака між вами пішла на користь.

— Так само певний, що чвари не допоможуть нам робити, — узгодився з ним Каргат. — І я докладу всіх зусиль, щоб жити з ним у цілковитій згоді... Але це ніяк не стосується до принципів питань. Якщо тут виявляться якісь розходження між нами, то... я за себе не ручуся. Якщо Валентин Модестович почне повторювати мені те, що говорилося торік з приводу моїх статей, я... — почавши досить войовничо, він закінчив майже миролюбно: — ...я постараюся довести йому, що він помиляється. А втім, принципи розходження, я певний, не зможуть вплинути на наші особисті й службові взаємини... Сьогоднішнє наше розходження, між іншим, так само має під собою принциповий ґрунт... Але я, справді, наговорив зайвого...

— Ну, принципи розходження — це інша справа, — кивнув Каринський і запросив Каргата сідати.

■ Якийсь час вони помовчали, не знаючи, як приступити до того, заради чого зішлись.

— Так давайте, значить, поговоримо про ваші плани, — нарешті заговорив Каринський, — якщо, звичайно, у вас ще не зникло бажання розповісти про них мені... і от товаришу Васюті.

Каргат поволі розстібнув пальто, пильно подивився на них обох і сказав:

— Бажання не зникло. Навпаки. Але спершу дозвольте, Сергіє Павловичу, одне стороннє питання: що з сьогоднішнім днем?.. Дестиляція, не підкачала? Принаймні, вчора ввечері там було все, як слід... А сьогодні я не бачив ні Розенберга, ні того апаратника. Не встиг... Чи вправдє завод із збільшеним навантаженням?

— Усе гаразд, — задоволено повідомив Каринський. — Ренберг, мабуть, спить уже зараз. Просив сказати вам, що він аж он який вам удачний... Я теж удачний — не менше за нього. Ви так допомогли...

— Подумаєш, допоміг, — зневажливо знизав плечима Каргат. — Кожний на моєму місці забезпечив би цьому дослідженню безперервний контроль. Адже без такого контролю не можна провадити жодного навіть дріб'язкового дослідження.

Він не дивився на них, і не помітив, як Каринський і Васюта раптом переглянулися і як на мить знову обличчя стали похмурі... Але похмурість ця не до нього стосувалася.

— А крім того, — сказав Каргат далі, — я просто особисто зацікавлений, щоб дистиляційний цех робив учорашніми, і навіть ще прискорєнішими темпами... Я зовсім не збираю добувати піридини літрами. Я хочу, щоб завод їх тоннами видавав...

Останні слова його прозвучали тихо й трохи ніяково. Він дивився кудись поміж Васютою й Каринським, немов боявся побачити в них на лицах не те, що хотів би... Очевидно, він не відважувався вголос говорити свої мрії — здавалося йому, що розказані звичайними словами, вони втратять свою силу й переконливість.

Васюта підпер голову долонями, приготувавшись уважно слухати... і мало розуміти.

Не вперше доводилося йому бути присутнім, коли інженери обговорювали те чи інше суто технічне питання. Він знав, що говорять вони тоді такою мовою, яку тільки сами й можуть розуміти. Навіть Каринський, який ночі не спить над підручниками з хімії, і той часто дивиться навколо себе дещо безпорадно, слухаючи їх. А вони завжди попереджають, що воно це таке просте, що тут і розуміти нічого. І, наговоривши сил абсолютно незрозумілого, з невинним виглядом додають: "Обачите, як тут просто", — хоч і знають, що, він, Васюта, малюючи що второпав: в очах їм мерехтить глибоко прихована задоволення посмішка. Таке навіть з Русевичем інколи трапляється і він любить показати свою зверхність у технічних питаннях, любить підкреслити, як багато залежить на заводі від його вміння, досвіду, знань — від нього особисто... А Каргат — він навіть зовнішністю своєю відзначає свою відмінність від тих, хто робить на заводі. Він не тільки інженер, він — ще й учений.

Каринський нахилився до Каргата й спитав:

— Отже, чого ви хочете?

Каргат випростався.

— Якщо ви не матимете нічого проти, — почав він, — спершу докладно зупинюся на виробничому процесі заводу. Самого заводу я ще не знаю. І хочу перевірити, чи все уявляю правильно. Отже, поправте мене коли я десь помилюся... Не заперечуйте?

— Будь ласка, — водночас відповіли Каринський і Васюта.
— Отже, сировину нам постачають коксобензолні заводи. Дистилуючи в себе кам'яновугільну смолу — побічний продукт коксування вугілля — вони добувають кілька олій. Так звана легкосередня олія й частина важкої і йдуть сюди. Крім того, промиваючи розчином луговини решту важкої олії, коксобензолні заводи, між іншим, виділяють з неї речовину, що звється фенолятою, її так само направляють сюди... Так?

Каринський кивнув.

— Обидві олії, — мовив далі Каргат, — і легко-середня, і важка — у нас знов проходять через корнюри, які розбивають їх на так званий важкий бензол, дві фракції й кубові рештки. Ці рештки — відхід виробництва: ви відсилаєте їх на шпалонасочувальні заводи. Невелика частина чистого бензолу переходить до інших заводів, а решту його разом з першою фракцією тут промивають у розчині їдкої луговини, яка вилучає з них феноляти. Те саме роблять і з другою фракцією — окремо від першої, бо вона потребує іншої промивки, хоч наслідок дає той самий — феноляти. Приєднавши до своїх фенолят ті, що надходять з інших заводів, ви спершу продуваєте їх гострою парою, що очищає їх від шкідливих летючих домішок, а потім карбонізуєте. Карбонізація перетворює їдку луговину, яка вилучила феноляти з олії, на соду; сода випадає з фенолят, і її повертають до каустифікаційного цеху, а там, з'єднуючись з паленим вапном, вона знову перетворюється на їдку луговину, якою промивають нові партії олій. Коли соду з фенолят вилучено, то це вже не феноляти, а сирі феноли — речовина, що її більше знають під назвою неочищеної карболки. Вони, ці сирі феноли, переходять до ректифікаційного цеху, де їх розбивають на готові продукти: кристаливий фенол, який передається, головним чином, на заводі, що продукують електроізоляційні маси, подібні до ебоніту: карболіт тощо, — на чорну карболку й на крезолі. З останніх завод сам виробляє низку дезинфекційних речовин: креолін, лізол тощо. Їх у вас купують тваринницькі господарства — микють ними худобу, винищуючи шкіряних паразитів... Знефенолені олії, цебто ті, що з них під час промивання вилучено феноляти, переходять з промивного цеху до кристалізаційного. Там з них випадає сирий нафталін. З нього гідралічним пресом вичавлюють ще втягувальну олію, потрібну коксобензолним заводам, щоб затримувати побічні продукти коксування. А пресований нафталін має переходити до сублімаційного цеху і там перетворюватися на той сніжно-білий порошок, що його знають усі... Але сублімаційного цеху ще немає: пресований нафталін ви надсилаєте до інших заводів і вартість нафталіну помітно збільшується від цього зайвого перевозу... Правильно?

— Правильно,—потвердив Каринський. — Але я не зовсім розумію, навіщо ви це говорите.

— Зараз зрозумієте... Як добувають піридинові основи чужоземних заводів, нам точно невідомо. Це — виробнича таємниця тих заводів. Нам відомі лише в основних рисах операції добування. Їх чотири: обробка олій (головним чином першої фракції, бо вона приблизно аж на п'ять процентів складається з піридинів) сірчаною кислотою, яка зв'язує піридинові основи утворюючи так званий сульфат піридину; очищення цього сульфату від хімічних і механічних домішок; вилучення чистих піридинів з сульфату й, нарешті, ректифікація їх. На підставі цієї схеми я торік опрацював спосіб добування піридинів, дав наслідки аж ніяк не гірші проти невідомих закордонних способів, і був не дорожчий. Що сталося з моєю пропозицією запровадити цей спосіб на ваших заводах, ви знаєте... А останній рік я витратив не тільки на суперечки з своїми опонентами. Я працював над удосконаленням свого способу, бо ця закордонна схема в собі самій містить чимало прикритих хиб. Насамперед, з цілокупної олії удається вилучити незначний процент піридинових основ, бо феноли, що містяться в такій цілокупній олії, зв'язують їх. Крім того, доводиться вживати надто багато сірчаної кислоти. Сульфат надто забруднений усякими домішками, що їх важко, а то так і зовсім неможливо усунути. В усякому разі в закордонних продажах піридинах є шкідливі сліди фенолу, нафталіну й різних смол. Я спробував вилучити піридинові основи не з цілокупної фракції, а з знефеноленої й знефталіненої, себто — з олій, наш завод дістає її після кристалізації. І наслідки цієї спроби перевищили всі мої сподіванки. Поперше, процент вилучених піридинів збільшився до 95—97 — інакше кажучи, практично начисто вилучаємо піридини з олій. Подруге, кількість потрібної сірчаної кислоти зменшується вдвоє. Потретє, майже ніяких сторонніх домішок до сульфату не потрапляє, бо олії вже нема ні фенолу, ні нафталіну, а механічних домішок здохатися легко. І четверте — цілком рентабельно вилучати піридини і із знефеноленої й знефталіненої другої фракції, хоч їх там і значно менше, ніж у першій... Моя мрія — запровадити цей спосіб у нашій хімічній промисловості...

Каринському ніщо на обличчі не змінилося. Він вислухав Каргата уважно, але спокійно. І нічого не сказав, коли той заговорив про замовки... Він не хотів виявляти своїх почуттів до того, як Каргат скаже все.

Зате Васюта був одвертіший. Зрозумівши все, що сказав Каргат, наполовину повіривши йому, що, справді, піридин добути не так то вже й важко, побачивши з його слів, що запровадивши цей спосіб у себе, завод залишить десь далеко позаду закордонні заводи, він не зміг, щоб не скрикнути:

— Здорово!

Але зараз же по-діловому спитав Каргата:

— Ну, а економічно значення вашого способу яке? Що дасть він нам для п'ятирічки?

Каргат посміхнувся, бо питання прозвучало дещо наївно, і відповів:

— Дасть піридин країні й піднесе техніку та організацію праці на вищий щабель. Кожне нове виробництво так або інакше відбивається на ході всього виробничого процесу на заводі, а надто таке, як піридинове... Хіба цього не досить, щоб подумати про перевірку цього способу в заводському масштабі?.. Але спосіб цей дасть нам не тільки піридин..

Посмішка його стала ніякова. Він витяг з внутрішньої кишені піджака акуратно згорнений аркушик папалу. Обережно розгорнув його й поклав перед собою на стіл.

Це була сторінка, видрана з якогось чужоземного журналу — необізнані на чужоземних мовах, Каринський і Васюта, не зрозуміли, з якого саме. Зверху на ній була надрукована таблиця, і один рядок у ній був підкреслений червоним олівцем.

— На жаль, я не можу показати вам зараз моїх детальних розрахунків. Отже покищо вам доведеться повірити мені на слово. Але коли ми заговоримо про здійснення цього способу, я розроблю проект устави й точно підрахую вартість тонни піридинових основ... А зараз... Це, — показав він на таблицю, — світові ціни на продукти основної хіміпромисловості на перше січня цього, 1930 року. Себто, ціни виведені всього три місяці тому. За валютну одиницю взято долар... Я підкреслив тут *Piridinanfangsgründe* — піридинові основи... Як бачите, товарова біржа в Нью-Йорку реєструє ціну від двох тисяч чотирьох сот до двох з половиною тисяч доларів за тонну. Берлін (Німеччина, як відомо, має найрозвиненішу хіміпромисловість) дає дві тисячі й дві двісті. Лондон — світовий торговельний центр — наближається до американської ціни. На місці нашої країни стоїть образлива риска: ми піридину не виробляємо... Одне слово, тонна піридинових основ коштує на світовому ринку понад дві тисячі доларів... — Каргат зробив паузу й зовсім тихо додав: — А мені здається, що нам тонна цієї речовини коштуватиме десь коло двох з половиною тисяч... карбованців... Розумієте? — карбованців, а не доларів. Карбованців, — ще раз підкреслив він. — І це для напівкустарної установи, що з нею дещо доведеться робити руками. Коли ж ми матимемо добре устаткований піридиновий цех...

— Карбованців? — не повірив своїм вухам Каринський.

— Невже, карбованців? — слідом за ним повторив Васюта.

— Авжеж, карбованців, — виразно potwierдив Каргат. — Але майте все таки на увазі: це тільки мої припущення. Я не знаю тонкощів заводської калькуляції. Отже, не можу бути певним, що так воно й станеться. Можливо, дорожче обходитиметься нам піридин — на двісті, триста карбованців тонна. Але те-

перішні мої розрахунки, орієнтовані на найнесприятливіші умови, вище від згаданої суми не підносяться.

Каринський не стримав задоволеної усмішки: Каргат обіцяв значно більше, ніж він сподівався.

— Але ж це... це щось неймовірне, — все ж таки з сумним вом промовив він.

— Мені теж кілька разів здавалося, що я наплутав десь, немов виправдуючись за сміливість своїх мрій, розвів Каргат руками. — Кілька разів я перевіряв самого себе, і щоразу виходила та сама сума... Але давайте покищо не думати про це. Вартість тонни потім вирахає плановий відділ заводу. Коли я принесу до вас проект устави і точні інженерські розрахунки, тоді це буде ясніше... А зараз, Сергіє Павловичу, скажіть мені одно: як директор заводу, ви не проти піридинів?

І він нетерпляче втупився Каринському в обличчя.

Той забарився з відповіддю. Зовсім не тому, що не знав як відповісти йому. Хотів відповісти... Але перспективи, що їх скупю накреслив Каргат, були такі несподівані, такі захоплюючі, що йому потрібен був якийсь час, щоб хоч більш менш ясно уявити собі... І невже цей молодий інженер, що нічого досі, крім інститутської лабораторії не бачив, так справді мислить краще, ніж ті поважні інженери, фахівці про мисловості з багаторічним стажем, які торік висміювали його?

— Коли ви можете познайомити з своїм проектом технічну раду? — спитав Каринський.

Каргат мав на це готову відповідь:

— Спершу мені треба перевірити мої припущення щодо добування піридинових основ на конкретному заводському матеріалі — на заводській знефеноленій і знеафталіненій олії. Водночас я маю детально вивчити всі технологічні процеси на заводі, всю заводську апаратуру, міжцехову комунікацію й тих, хто тут робить — робітників, інженерів, техніків. Я повинен загода знати, що сприятиме, а що перешкоджатиме виробництву піридинів... На лабораторні дослідження мені треба днів двадцять. Можливо, місяць...

— Так багато? — трохи розчаровано перебив його Васюта.

— Хіба багато? — спитав Каргат.

— Так мені здається... бо мені вже не терпиться, — помовчавши, признався Васюта.

— Ви думаєте, мені терпиться? — посміхнувся йому Каргат. — Але я хочу мати певність, що нічого несподіваного не трапиться, хочу забезпечити собі цілковитий успіх... Отже, місяць. Потім треба буде днів з десять на уточнення проекту устави і всякі розрахунки... Тепер мої мрії обмежуються простою уставою піззаводського, майже кустарного типу. От, якщо справдиться вона мої припущення, тоді... тоді, товариші, я ходитиму слідом за вами й набридатиму настирливими розмовами про будівництво цілого піридинового цеху.

Якби були вони тут тільки вдвох, Каринський напевно схопив би його руку й довго трусив би її. Адже лише невелика частина того, про що Каргат говорив зараз, примусила його домагатися в об'єднанні, щоб сюди на завод був призначений саме цей молодий учений. Але щось стримало його від такого одвертого виявлення своїх почуттів. І в Каргата був такий вигляд, що не привертав до фамільярності... З задоволеним виглядом, але просто, по-діловому директор сказав йому:

— Вичерпну відповідь директора ви почуєте, коли покажете наслідки ваших досліджень і проект... А зараз я не можу не побажати вам успіху. Я нетерпляче чекатиму на закінчення вашої попередньої роботи... І допоможу вам у ній, якщо тільки від мене залежатиме щось.

— А в моїй особі маєте вірного співника, — гаряче додав Васюта. — І ось моя рука на те.

Каргат міцно стис простягнену руку.

І Васюта з цього тиснення дізнався куди більше, ніж зміг би Каргат сказати йому словами...

Коли ще поговоривши про подробиці своїх досліджень, Каргат пішов назад до лабораторій, де, мабуть, перечитавши все вже, чекали на нього його майбутні помічники, Васюта сказав Каринському:

— А ти мав рацію, сказавши, що вони мирно не житимуть. І хоч пообіцяв Каргат, що не сваритиметься з Русевичем, я певний, що він не виконає цієї обіцянки. Надто різні вони люди... Русевич хвилюється, коли доводить щось — кожне слово вимовляє з запалом. А в роботі він не квалітивий, спокійний. Цей же говорить спокійно. Заради піридинів пішла людина на завод, а розповідає про них так, наче це — не його справа. Але відчувається, що в роботі він горить. І він мені подобається, хоч і вдягнений, мов джэнджик... Ще й як гризтимуться...

— Не дуже приємні речі ти говориш, — покрутив головою Каринський.

— Але ж ти сам сказав, що коло принципів питань гризтися можна. От вони й хвататимуть один одного за горло... А знаєш, я не від того, щоб вони трохи погризлися. Хай. Завод з цього матиме користь... Нам обом треба тільки в усі очі стежити, щоб ця принципова гризня не перешкоджала їм робити. А то вони, інтелігенти такі — заради „високих матеріял“ усе можуть забути.

Продовження буде